

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

ראש השנה

בת קול בשלושה מעגלים

ראשי פרקים:

- אוי לבריות מעלבונה של תורה
- אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי
- שובו בנים שובבים
- שלושה מעגלים
- גילוי הנשמה הפרטית
- "שיחת מוסר"
- סקיבל אלעזר בן דורדיא
- תשובה פתאומית ותשובה הדרגתית
- הקב"ה מחכה לנו מעבר לפתח
- תקיעות השופר רומזות לשלושת המעגלים
- בעתה אחישנה

נְחֻפָּה בְּקֶסֶף וְאֶבְרוּתֶיהָ בִּירְקַק קְרוּיָן⁴. הנהמה מבטאת רגש פנימי עמוק שמאז חורבן הבית עומד ברקע ומכריז: "אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות".

שובו בנים שובבים

בת קול נוספת שאנו פוגשים בדברי חז"ל מחברת אותנו לימי חודש אלול שבהם אנו נמצאים, וזו לשון המדרש⁵:

"אמר רבי יונתן: שלוש שנים ומחצה עשתה השכינה יושבת על הר הזיתים סבורה שמא ישראל יעשו תשובה ולא עשו, והיתה בת קול מכרזת ואומרת 'שובו בנים שובבים' (ירמיה ג, יד), 'שובו אלי ואשובה אליכם' (מלאכי ג, ז), וכיון שלא עשו תשובה אמרה: 'אלך אשובה אל מקומי' (הושע ה, טו)".

שובו אלי ואני ארפא אתכם, שובו אל ה' ותהיה רפואה בעולם כולו. המדרש מצטט פסוק בירמיהו שמדבר על תקופת החורבן, תקופה של שפל ואבדון, ואף על פי כן אפשר לתקן. קלקלתם? שובו אלי ואני אדאג לרפואתכם.

לאור האמור ניתן לעמוד מעט על טיבה של אותה 'בת קול', שאת הכרזתה אנו פוגשים בשלושה מעגלים: היא תובעת את עלבונה של תורה, מצטערת על גלות ישראל וחורבן בית ה', וקוראת לישראל לשוב בתשובה.

למעשה אותה 'בת קול', היא קול פנימי שקיים אצל כל אדם מישראל באשר הוא, ותפקידו הוא להטות אוזן ולהקשיב לקול הפנימי המזוכך.

אוי לבריות מעלבונה של תורה

המשנה באבות¹ אומרת:

"אמר רבי יהושע בן לוי: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף, שנאמר: 'נזם זהב כאף חזיר אשה יפה וסרת טעם' (משלי יא, כב), ואומר: 'זהלוחות מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות' (שמות לב, טז) - אל תקרא 'חרות' אלא 'חירות', שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל מי שעוסק בתורה תדיר, הרי זה מתעלה, שנאמר: 'וממתנה נחליאל ומנחליאל במות' (במדבר כא, יט)".

רבי יהושע בן לוי היה חתנו של רבי יהודה נשיאה ונמנה עם תשעה שנכנסו בחייהם לגן עדן². לדבריו, ישנה בת קול מיוחדת שמכרזת מידי יום ואומרת: "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה". אוי להם לאותם אלה שמתבטלים מתורה.

אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי

בת קול, זה קול אלקי שיורד משמים. הגמרא בברכות³ מספרת על רבי יוסי, שבדרכו ראה חורבה מחורבות ירושלים, נכנס אליה להתפלל, ושמע שם בת קול שמנהמת כיונה ואומרת: "אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות".

נראה שהביטוי "בת קול שמנהמת כיונה" רומז לכנסת ישראל שנמשלה לכיונה, שנאמר: "אם תִּשְׁכְּבוּ בֵּין שְׁפָתַיִם כְּפִי יוֹנָה

¹ אבות פ"ו, מ"ב.

² ראה כתובות עז ע"ב.

³ ברכות ג ע"א.

⁴ תהלים סח, יד.

⁵ איכה רבה פתיחות כה.

יש משהו גדול יותר מנבואה ומגילוי אליהו, והוא גילוי הנשמה הפרטית של האדם. כשאדם מישראל מגלה את נשמתו, אין לך דבר גדול מזה.

בין כ"ב אותיות הקודש, ישנה אות אחת שעולה למעלה - האות למ"ד. המילה 'צלם' מורכבת משלוש אותיות - צ' ל' מ', ולכל אות יש משמעות. האות למ"ד מסמלת את החיבור של הגוף עם הנשמה.

"שיחת מוסר" שקיבל אלעזר בן דורדיא

לאור האמור נתבונן בסיפורו של רבי אלעזר בן דורדיא, אשר מביא עמקתא זיקק את תשוקתו המיוחדת לריבונו של עולם. המעשה מופיע במסכת **עבודה זרה**.⁹ אלעזר בן דורדיא היה בעל מסירות נפש מיוחדת לחטא, כדי לעבור עבירה הוא היה מוכן לצלוח שבעה נהרות ולשלם כיס של דינרים.

בתוך אש יוקדת של תשוקה בוערת, כשעמד בפני עבירה של עריות קרה דבר שהפך את חייו. "בשעת הרגל דבר הפיחה. אמרה: כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה". אותה גויה שפלה שהיתה שותפתו לחטא הפיחה ואמרה: כשם שהרוח היא חסרת ממשות ובת חלוף, כך החטא איננו אלא תשוקה שנותנת סיפוק רגעי וחולף, וכשם שאין תקנה לאותה נפיחה, כך אין תקנה לאותו אלעזר בן דורדיא.

"שיחת מוסר" שקיבל אלעזר בן דורדיא ממקור כל כך בלתי צפוי, עוררה אצלו את נקודת התשובה. היא הציבה בפניו מראה ותבעה ממנו להסתכל על עצמו ולראות כמה הוא רדוד. במילה אחת מתארת המופקרת את עולמו של אלעזר בן דורדיא - "נפיחה" - רוח שאין לה ממשות, מציאות ארעית שסופה להתבטל מן העולם.

לראשונה בחייו של אלעזר בן דורדיא, מישהו עוצר את שטף החיים שלו ומעמיד אותו מול אמירה נוקבת שאינה מותרת בידו ברירה אלא לבחון מחדש את מעשיו. האמירה הקצרה והחדה שיצאה מפיה של המופקרת נכנסה בו כארס של נחש, ועצרה את זרימת החטא שהיה שטוף בה. מה עשה אלעזר בן דורדיא?

"הלך וישב בין שני הרים וגבעות. אמר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: 'כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה' (ישעיה נד, י). אמר: שמים וארץ בקשו עלי רחמים. אמרו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: 'כי שמים כעשן נמלחו והארץ ככגד תבלה' (ישעיה נא, ו). אמר: חמה ולבנה בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: 'וחפרה הלבנה ובושה החמה' (ישעיה כד, ג). אמר, כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: 'ונמקו כל צבא השמים' (ישעיה לד, ד). אמר: אין הדבר

שלושה מעגלים

אם נתבונן בשלושת המעגלים שבהם מתגלה בת הקול, נוכל לעמוד במעט על דרכה של תשובה:

א. מעגל התורה - התורה היא מתנת ה' לעמו, "כי לקח טוב נתתי לכם תורת יי אלהיכם" (תורה היא אלקית, היא באה מלמעלה אלינו, אנחנו לומדים את תורת ה' ומתוך כך מקיימים את מצוותיו).

ב. מעגל העבודה - הצער על חורבן בית ה' מוסב על עמוד ה'עבודה' שחרב. עבודת התפילה והקרבת הקרבנות איננה מלמעלה למטה אלא מאתנו אליו יתברך. אלו שתי תנועות של חיים - 'אתערותא דלעילא' ו'אתערותא דלתתא', ומידי יום הקב"ה מזמין אותנו להיות שותפים בתהליך 'דו-סטר' שבו ה' יתברך משרה שכינתו בתוכנו ואנו שבים אליו ומבקשים את קרבתו.

ג. מעגל התשובה - השילוב בין שני התהליכים הללו בא לידי ביטוי בעולם התשובה, הכולל בתוכו אתערותא דלתתא ואתערותא דלעילא גם יחד.

גילוי הנשמה הפרטית

בח"י באלול הואר העולם בשתי דמויות מופלאות שהטביעו חותם רב משמעות על היהדות כולה - ה'בעל שם טוב' ו'בעל התניא'. שתי דמויות אלו נולדו בתאריך זהה, הראשון בשנת נחת, ה' אלפים תנ"ח, והשני נולד בשנת קהת, ה' אלפים תק"ה.

בספר **"ליקוטי תורה"**⁷ כותב **בעל התניא** דברים בשם ה**בעל שם טוב**, וזו לשונו:

"וכנודע ממאמר הבעל שם טוב נחוץ עדן בעניין הבת קול שמכרזת 'שובו בנים', דקשה מי הוא השומע כו'. ואם כן מהו הפעולה מהכרוז".

מי קהל היעד של אותה 'בת קול', מי שומע אותה, ואם אין מי ששומע אותה, איזו תועלת יש בה?

"אלא היינו דמזליה חזי הכרוז, ומזה נמשך גם כן הרגשה בנשמה שבגוף שנמשך לה מלמעלה מבחינת מזליה, ועל כן נקרא 'מזל', שממשיך ההזלה וההשפעה".

מזלו של האדם נפגש עם הכרוז ושומע את קולו, "אף על גב דאיהו לא חזי - מזליה חזי"⁸.

"והמזל הוא בחינת אלקות שאינו מתלבש בנפש כלל, שהוא למעלה ממדרגת מלאך, וכמו שכתב הרח"ו בשער הקדושה והנבואה, שהמדרגה הגדולה שבכולם הוא גילוי הנשמה שלו עצמו, שהוא למעלה ממדרגת גילוי אליהו, והיינו בחינת הנשמה שלמעלה מן הגוף, למ"ד ד'צלם".

⁶ משלי ד, ב.

⁷ ליקוטי תורה פרשת כי תצא ד"ה ביאור כי תצא.

⁸ ראה סנהדרין צד ע"א.

⁹ עבודה זרה דף יז ע"א.

התשובה שבאה מלמעלה ומבריקה כברק, מאירה את נפשו של האדם לרגע קט ומסתלקת, מה שנתפס נתפס ומה שנגעלם נעלם. ולעומתה ישנה תשובה הדרגתית, שמתפתחת בנפשו של האדם לאט לאט, ובונה אצלו קומה אחרי קומה.

יחד עם זאת, התשובה שמלמעלה היא ללא גבול ומידה, הקב"ה שופך עלינו שפע של אורה וברכה, ואילו התשובה שמלמטה אנושית ומוגבלת. כשכלי הקיבול שלנו ראויים לכך, ביכולתנו להרוויח הרבה יותר כאשר התשובה באה מלמעלה, אך לא פעם קורה, שההארה הגדולה שבאה עלינו ממרום איננה מוצאת כלים הראויים להכילה, ואז טובה יותר התשובה ההדרגתית הנבנית אט אט לפי יכולת ההכלה של האדם כפי שהוא כעת.

כשיצאנו ממצרים וראינו ניסים גדולים מידי יום ביומו, לא הועיל הדבר לשומרנו מכל נפילה, כי עדיין לא היינו מוכשרים וראויים לשפע האורה שהושפע עלינו ממרום. לכן מוצאים אנו נפילות שונות על אף קריעת הים, הורדת המן, בארה של מרים, נתינת התורה וכו'.

נשמתו של אלעזר בן דורדיא לא יכלה להכיל את גודל הטובה האלקית שבאור התשובה.

הקב"ה מחכה לנו מעבר לפתח

נאמר בשיר השירים: "פִּתְחֵי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עִבְרִי"¹². הקב"ה מחכה לנו מעבר לפתח, וכל תפקידנו הוא לקום ולפתוח. וכך כותב מרן הרב קוק ב"אורות הקודש"¹³:

"כל פעם שהלב דופק דפיקה רוחנית באמת, כל פעם שרעיון חדש ואצילי נולד, הרינו מקשיבים, כמו קול מלאך ה' דופק, נוקש על דלתי נשמתנו, מבקש שנפתח את פתחנו, למען יופיע אלינו בכליל הדרו".

מי שלא מרגיש את הדפיקות האלקיות צריך להניח שתי אצבעות על העורק הצוארי ושם להרגיש את ה'דופק'. פעימות הלב הן 'דפיקות רוחניות'. מי שזוכה להקשיב לאותן דפיקות אלקיות, זוכה לשמוע את אותה בת קול שמנהמת כיונה.

אנו נדרשים להטות אוזן לקול הפנימי שבעומק נפשותינו. בהמשך שם¹⁴ כותב מרן הרב קוק:

"אין להתנגד אל הנשמה העצמית בהגלותה. והתגלותה תדירית היא, גם בעת אשר עבי עננים מכסים את בהיקות אורה, היא מאירה בכל גבורתה, והיא נושאת את העולם ואת האדם למטרת אשרו, הנעלה מכל שם של מטרה".

אור ה' מופיע בנשמותינו ללא הפסק. ההוכחה לכך היא אלעזר בן דורדיא, שעננים רבים של קדרות כיסו את נשמתו, ואף על פי כן יצא מאפלה לאורה.

תלוי אלא בי. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בכביה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא".

אלעזר בן דורדיא עובר מסע פנימי עמוק. הוא מקלף קליפה ועוד קליפה ולאט לאט הוא חושף את עולמו הפנימי. בתחילה הבת קול שמדברת אליו נדמית לו כאשה מופקרת, ולאחר מכן אותה אשה מופקרת מטלטלת אותו ומשמיעה לאוזניו את הקול הפנימי של נשמתו.

מי יכול להושיע אותי? שואל אלעזר בן דורדיא את עצמו - שמים? ארץ? ירח? כוכבים? שמש? הוא פונה לכל אחד מהם בבקשה מקירות ליבו ונענה בשלילה, עד שהוא מגיע למסקנה שאין הדבר תלוי אלא בו. יש לו כוח פנימי נשמתי שמסוגל לשבור את כל המחיצות והחציות ולסלול דרך של תשובה.

אותה בת קול שתובעת את עלבונה של תורה ומצטערת בצער החורבן חבויה בשורש נשמתו של כל יהודי באשר הוא וקוראת לו לשוב אל ה', "שובו בָּנִים שׁוֹבְבִים אֶרְפָּה מְשׁוֹבְבֵיכֶם"¹⁰.

אלעזר בן דורדיא, אילו היה חוזר עכשיו בגלגול, לא ניתן היה לשאול אותו שאלות בהלכות שבת או בהלכות ריבית או טהרת הבית. במובן הלמדני, בעולם התורה, הוא עם הארץ גמור, אבל בעולם התשובה הוא הגדול שבכל הדורות.

תשובה פתאומית ותשובה הדרגתית

"באורות התשובה"¹¹ מתאר מרן הרב קוק שתי מערכות של תשובה - "תשובה פתאומית ותשובה הדרגתית", וכך מתוארת התשובה הפתאומית:

"הפתאומית באה מתוך איזה ברק רוחני הנכנס בנשמה. בפעם אחת מכיר הוא את הרע ואת הכיעור של החטא ונהפך לאיש אחר, וכבר מרגיש הוא בקרבו השתנות גמורה לטובה. תשובה זו באה על ידי איזו הופעה של סגולה פנימית, על ידי איזו השפעה נשמית גדולה, שראוי לחפש את נתיבותיה בעמקי תעלומה".

תיאור זה מאפיין את תשובתו של אלעזר בן דורדיא, שנהפך באחת לאיש אחר. וישנה גם מערכת של תשובה הדרגתית, כמתואר בהמשך:

"וישנה תשובה הדרגתית - לא בריקה הבריקה בקרבו להתהפך מן העומק של הרע אל הטוב, אלא מרגיש הוא שצריך להיות הולך ומיטיב דרכיו וארחות חייו, רצונו, הלך מחשבותיו, ובמהלכו זה הולך הוא וכובש לאט לאט את דרכי הישר, מתקן את המידות, מיטיב את המעשים, מלמד את עצמו איך להתקשר יותר ויותר, עד שהוא בא למעלה רמה של זיכון ותיקון".

ניתן לדמות זאת ליחס שבין הנס והטבע - הנס בא מלמעלה בפתאומיות ומשדד את המערכות, ואילו הטבע מתפתח לאט לאט.

¹² שיר השירים ה, ו.

¹³ אורות הקודש ח"א הגיון הקודש עמ' קסה.

¹⁴ אורות הקודש ח"א הגיון הקודש עמ' קעה.

¹⁰ ירמיה ג, כב.

¹¹ אורות התשובה פרק ב.

העצמית הכפופה לכלים האנושיים, והולכת ונבנית בהדרגה קומה אחרי קומה.

ג. ה'תרועה' קצובה לתשע קולות לפחות, אך ניתן להוסיף עליה. למעשה היא מאוד דומה לתקיעה. ההפסקות בה הן קצרות מאד וכמעט שאינן מורגשות, בפרט אצל התימנים. התרועה רומזת לתהליך הדו-סתרי הכולל את האתערותא דלעילא ואת האתערותא דלתתא גם יחד, בבחינת: "שׁוּבוּ אֵלַי וְאֶשׁוּבָה אֵלֵיכֶם"¹⁵.

בעתה אחישנה

על גאולת ישראל נאמר בנביא: "אֲנִי ה' בְּעֵתָה אֶחֱשָׁנָה"¹⁶, ללמדנו שישנה גאולה שבאה מלמטה על ידי השתדלותם ותשובתם של ישראל, קמעא קמעא, וישנה גאולה שבאה מן שמיא, "כתיב 'בעתה', וכתיב 'אחישנה'! זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה"¹⁷. ומובא בשם הגר"א¹⁸, שסוף סוף אין מקרא יוצא מיד פשוטו, וביכולתנו להחיש את הגאולה גם כשהיא באה בעתה.

תקיעות השופר רומזות לשלושת המעגלים

נדמה לי שתקיעות השופר רומזות לאותם שלושה מעגלים שהזכרנו:

א. תקיעת השופר מחזירה אותנו לקול השופר שהיה על הר סיני ובכך תובעת את עלבונה של תורה.

ב. תקיעת השופר מזכירה לנו את השופר הגדול, שופרו של משיח, שעתיד במהרה לבשר לנו את בשורת הגאולה ולסלול עבורנו את הדרך לבניית הבית הגדול והקדוש.

ג. תקיעת השופר מפגישה אותנו עם חרדת הדין ומעררת אותנו לתשובה.

הדבר בא לידי ביטוי גם בצורת התקיעות:

א. ה'תקיעה' היא ארוכה, ומבחינה הלכתית אין לה גבול, התוקע יכול לתקוע תקיעה בכל אורך שירצה. זהו אותו קול פשוט שבא אלינו מלמעלה ואין לו גבולות. הקב"ה משפיע עלינו שפע של טובה וברכה ללא גבול.

ב. ה'שברים' הם תחומים - שלושה שברים קצרים, מוגבלים ומדויקים, שלושה טרומיטין כל שבר. כאן רמוזה העבודה

¹⁵ מלאכי ג, ז.

¹⁶ ישעיהו ס, כב.

¹⁷ סנהדרין צח ע"א.

¹⁸ ראה קול התור פרק א, סימן ח.